

Akademik
ORTA DOĐU
Altı Aylık Orta DoĐu Araştırmaları Dergisi

Cilt 12, Sayı 1, 2017

İRAN-LATİN AMERİKA İLİŞKİLERİ (1999-2017): SÜREÇ, KAPSAM VE SONUÇ*

Mehmet ÖZKAN**

Öz

İran'ın Latin Amerika ile ilişkileri ve geliştirdiği angajman tarzı özellikle batıda bir çok açıdan tartışma yaratmıştı. Bu yazının amacı İran'ın kıta ile kurduğu ilişkilerin bir şemasını çıkarıp, içerik anlamında ilişkilerin doğasını izah etmektir. Ahmedinejad döneminde başlayan ve hızlı bir şekilde yükselen ilişkiler daha sonra bir tür yavaşlama dönemine girmiştir. 2015 sonrasında kıta ile tekrardan ilişkileri canlandırma amacıyla hareket üreten İran için asıl sorun kıtada daha çok meşruiyet alanını genişletip genişletmemesidir. Son dönemde siyasal anlamda sol siyasetten sağ siyasete doğru bir dönüşüm yaşayan Latin Amerika'da siyasal iktidarların İran ile nasıl bir ilişkiye gireceği büyük oranda (i) İran'ın batı ile olan ilişkileri ve (ii) Tahran'ın kıta ile kuracağı ilişki tarzı üzerinden şekillenecektir.

Anahtar Kelimeler: *Iran, Latin Amerika, Batı Karşılığı, Petrol, Şiilik.*

İRAN-LATİN AMERICA RELATIONS (1999-2017): PROCESS, CONTENT AND CONSEQUENCES

Abstract

Iran's relationships with Latin America and the engagement style it has developed have created many controversies, especially in the West. The purpose of this study is to draw a diagram of the relations Iran has established with the continent and to explain the nature of relations in terms of content. Relations that started in the period of Ahmadinejad and soared rapidly experienced a slowdown period later. The main problem for Iran, which is moving to revitalize relations with the continent after 2015, is rather whether it can expand its field of legitimacy or not. In Latin America, which has recently undergone politically a transformation from left politics to right politics, how the political powers will enter into relation with Iran will largely be shaped through (i) Iran's relations with the West and (ii) Tehran's relationship with the continent.

Keywords: *Iran, Latin America, Anti-Westernism, Oil, Shiism*

Giriş

2016 yılının Ağustos ayında kalabalık bir işadamları heyetiyle beraber Latin Amerika'da altı ülkeyi ziyaret eden İran Dışişleri bakanı Muhammed Cevad Zarif'in kıtaya yaptığı bu tur ilginç bir şekilde birçok çevrede İran-Latin Amerika ilişkileri üzerine yapılan tartışma ve değerlendirmeleri yeniden ortaya

Makale Geliş Tarihi: 09.10.2017 – Makale Kabul Tarihi: 05.11.2017

* Bu makale yazarın IRAM tarafından yayımlanan konuyla alakalı raporunun gözden geçirilmiş halidir.

** Doç. Dr., Polis Akademisi Öğretim Üyesi

çıkardı. İspanya'nın etkin gazetesi bu ziyareti "sorunlu ziyaret" başlığıyla görmeyi tercih ederken,¹ özellikle Amerikan merkezli yayın organları bu ziyaretin kıta ve Amerika Birleşik Devletleri için ne anlama geldiği üzerine yoğunlaştılar.² Kıtaya birçok ülkenin dışişleri bakanları tarafından sayısız ziyaret yapılıyor olmasına rağmen İran Dışişleri Bakanının yaptığı bu ziyaretin özellikle batı medyasında büyük bir yankı bulmasının ana sebebi İran'a yönelik 'şüpheli' ve 'tehlikeli' bakış açısının devam etmesinden kaynaklanmaktadır. Özellikle Ahmedinejad döneminde Latin Amerika'ya yönelik son derece proaktif bir dış politika izleyen İran, bu şekilde bir nevi Amerika'nın yakın coğrafyasında batı tarafından kendisine karşı kurulan ambargo ve güvenlik tehditlerini bertaraf etmeye çalışmıştır. Bu çalışma geçmişten günümüze İran ile Latin Amerika ülkeleri arasındaki ilişkilerin dönemselleştirilmesini yapması yanında, ilişkilerin doğası, içeriği ve en önemlisi sürdürülebilirliği konusunda bir bakış açısı sunmayı amaçlamaktadır. İran, Latin Amerika ile ilişkilerinde ciddi bir denge bulma arayışında olup, Ahmedinejad dönemindeki ilişkilerin 'aciliyetle' kurulması gerektiğine dair yaklaşımı terk etmiş ve artık ilişkileri bir tür normal zemine çekme çabası içerisine girmiştir. İran'ın kıta ile ilişkileri ne kadar derinleşse de bu ilişkilere kıtadaki birçok kişi, grup ve hatta devlet şüphe ile bakmaya devam edecek olup, İran için en temel mesele meşruiyet alanını kıtada genişletip genişletememesidir. Özellikle kıtadaki sol iktidarların yerini sağ iktidarlara bıraktığı 2015 sonrasında İran'ın kıta ile kuracağı ilişki tarzı, şeffaflığı ve aynı zamanda batı ilişkilerindeki sürdürülebilirlik İran'ın Latin Amerika politikasının ana belirleyicisi olacaktır.

İran–Latin Amerika İlişkilerinin Tarihi

1979 İran Devrimi'nden önce diplomatik nezaket düzeyinde kalan ilişkileri saymazsak Latin Amerika hiçbir zaman İran dış politikasının önceliklerinden birisi olmadı. Sadece ABD ile ilişkileri sağlam tutma ve bu çerçevede Latin Amerika'ya yaklaşım 1979 öncesi İran'ın Latin Amerika politikasının özünü teşkil etmekteydi. Kıta ile İran'ın ilk bağı 1900 yılında Arjantin'de bir Belçika vatandaşı olan Henri Enthoven'in onursal konsolos olarak atanması³ ile başlamış olup sonrasında 27 Temmuz 1902 tarihinde

¹ Dina Siegel Vann, "Canciller irani en America Latina: Visita Problematica", *El Pais*, 25 Augustos 2016.

² "Iran looks to Latin America to revive missile infrastructure", *The Hill*, 29 Augustos 2016, <http://thehill.com/blogs/pundits-blog/international/293632-iran-looks-to-latin-america-to-revive-missile-infrastructure>, Erişim Tarihi: 19.12.2016.

³ Henri Enthoven'in Onursal Konsolos olarak Arjantin makamları tarafından resmi olarak tanınması 4 Ocak 1901'de olmuştur. Paulo Botta, "Iran en America Latina:

dönemin Washington'daki İran Büyükelçisinin Meksika, Brezilya, Arjantin, Uruguay ve Şili'ye yaptığı ziyarettir. Aynı ziyaret çerçevesinde bu ülkeler ile dostluk ve ticaret anlaşmaları imzalayan İran, daha sonra Şah Rıza Pehlevi döneminde soğuk savaş şartlarının gerektirdiği şekilde kıtaya yönelik bir dış politika izlemiştir. Donemin şartları gereği Sovyetler Birliği ve komünizm karşıtlığı çerçevesinde Latin Amerika'da bazı ülkelerde büyükelçilikler açan Pehlevi, Latin Amerika ile ilişkileri geniş anlamda ABD ile ilişkilerin bir devamı ya da genişletilmiş hali olarak görmüştür. Bu dönemde tek istisna 1974 yılında Küba ile diplomatik ilişkilerin kurulmasıdır. Diplomatik ilişkiler kurulduktan iki yıl sonra, Küba'nın Moskova'da yapılan Şah karşıtı aktörler toplantısına katılması sonucu Küba-İran ilişkileri sonlandırılmış olup daha ciddi bir aşamaya geçilememiştir.

İran'ın batı ile ilişkileri çerçevesinde İran-Venezuela ilişkileri devrim öncesi en çok öne çıkan ilişkidir. 1949 yılından OPEC'in kurulması için Irak, Kuveyt, İran ve Suudi Arabistan ile yakınlaşma çabalarına giren Venezuela, 1960 yılında OPEC'in kurulmasıyla özellikle İran ile ilişkileri sağlıklı bir zemine taşımıştır. Bir kaç yıl sonra her iki ülke karşılıklı elçilikler açmış, İran şahı Venezuela'yı ziyaret etmiştir. Venezuela'dan ise dönemin Cumhurbaşkanı Carlos Andres Perez Tahran'a resmi bir ziyarete gerçekleştirmiştir. Bu geçmişe sahip olan İran-Venezuela ilişkileri özellikle Chavez'in iktidara gelmesi sonrasında İran'ın kıta ile ilişkilerinde bir nevi motor görevi görecektir.

1979 İran Devrimi'nden sonra diplomatik ilişkilerinin yetersiz olduğunu hisseden İran yönetimi birçok ülke ile iktisadi, siyasi ve diplomatik bağlantı kurarak kendisini küresel anlamda kabul ettirme çabasına girmiştir. Özellikle batı ve Amerika ile olan ilişkilerin son derece kötü olması ister istemez genel İran dış politikasını etkiledi. Meksika, Amerika'nın yanında durmak adına İran ile ilişkilerini kesti, buna karşılık İran batının desteklediği Şili'deki diktatör Pinochet'in katliamlarına tepki olarak Şili ile diplomatik ilişkilerini kopardı. Küba ile ise özellikle batı-karşıtlığı ve anti-emperyalist duruş çerçevesinde yeni bir bakış açısı benzerliği olduğu için Havana ile Tahran arasındaki diplomatik ilişkiler yeniden kuruldu. Benzer şekilde dostluk ilişkilerini geliştirmek adına İran, Uruguay, Nikaragua ve Kolombiya'da elçilikler açtı. Ticari ilişkiler alanında ise özellikle bu dönemde İran'ın Brezilya, Arjantin ve Uruguay'dan yaptığı ithalat ciddi şekilde artmıştır.

1980'lerde ve 1990'larda İran daha çok Ortadoğu'daki sorunlara yoğunlaştığı için doğrudan ve özel bir Latin Amerika politikası takip etmemiştir, fakat bu dönemde Hizbullah gibi aktörler özellikle Latin Amerika'da yaşayan Araplardan destek almak ve gerektiğinde kendi faaliyetleri adına para aklamak amacıyla kıtada özellikle Arapların yoğun yaşadığı bölgelerde varlık göstermeye başlamışlardır. Brezilya, Arjantin ve Paraguay sınır bölgesi Hizbullah'ın varlık gösterdiği bölgelerden birisidir. Latin Amerika'nın kuzey bölgesinde Hizbullah çok fazla karşılık bulamamış ve özellikle Brezilya'da yaklaşık 8 milyona yakın Lübnanlıların yaşaması dolayısıyla kıtadaki faaliyet alanını kıtanın güney bölgesinde yoğunlaştırmıştır. Hizbullah'ın faaliyetlerinden İran'ın habersiz olduğunu düşünmek elbette mümkün değildir, fakat bu dönemde İran daha çok perde arkasında kalmış ve doğrudan Latin Amerika'da batı ile bir mücadele alanı açmamıştır. Fakat yapmak istediği birçok faaliyeti gizli bir şekilde kıtadaki Hizbullah örgütlenmesi üzerinden yürüttüğüne dair yaygın bir kanaat vardır. Bu yargıyı destekleyen en büyük örnek 1994 yılında Buenos Aires'teki Yahudi Kültür merkezine yönelik yapılan bombalamadır. Bombalamanın Hizbullah Lideri Şeyh Abbas Al- Müsavi ve ailesinin 1992 Şubat'ında İsrail tarafından öldürülmesine karşı bir cevap olduğu değerlendirilmektedir. Bu terör saldırısı kıtadaki birçok devleti Latin Amerika'daki Hizbullah varlığı ve İran etkisinin kıtadaki boyutları üzerine yoğunlaştırmıştır.

İlişkilerin Süreç Ve Dönemlendirilmesi

İran-Latin Amerika ilişkilerini şekillendiren süreçler özellikle iki binli yılların başından itibaren kıtadaki iç siyasi dinamikler, küresel siyasette İran-Batı ilişkileri ve kişisel dostluk ve ilişkiler merkezli olarak kendisini göstermiştir.

Sol Dalganın Yükselişi ve İran'ın Kıtaya İlgisinin Başlaması (1999-2005)

Hugo Chavez'in iktidara gelmesiyle beraber kıtada başlayan sol siyasi dalganın yükselişi ilk başlarda özellikle batılılar tarafından kıtanın küresel siyasette batı-dışı alternatif arayışları çerçevesinde değerlendirilmişti. Bu çerçevede batı karşıtı bir söyleme sahip olan Chavez 2001 yılında İran'a resmi ziyaret gerçekleştirmişti. 2002 yılında Chavez'e karşı yapılan darbe girişimi Chavez'in bütün söylemini radikalleştirdi. Başarısız olan bu darbe girişiminden sonra batı karşıtı söylemini çok daha keskin bir şekilde artıran Hugo Chavez aynı zamanda hızlı bir şekilde küresel anlamda batı karşıtı ülkelerle yakınlaşma ihtiyacı hissetti. Aynı dönemde İran, Amerika'nın Irak müdahalesi ile yakından ilgileniyor ve aynı zamanda George W. Bush'un İran'a yönelik savaş

söylemlerini yakından takip ediyordu. Bush'un 'şer eksenli' söylemi İran'ı aynen Venezuela'da olduğu gibi batı karşıtı ülkelerle yakınlaşma çabalarını artırmaya itti. İran ilk başlarda Venezuela ile olan ilişkilerini ticari ağırlıklı olarak ve OPEC çerçevesinde görüyordu. Batı ile ilişkileri tehdit ve karşı-tehdit seviyesine gelince İran, Venezuela'ya muhtemel bir müttefik gözüyle bakmaya başladı. Amerika Birleşik Devletleri'nin doğal hinterlandı olarak gördüğü Latin Amerika'ya Venezuela üzerinden girmek için Caracas'i ciddi bir siyasi partner olarak görmeye başladı. Bu yaklaşım özellikle Ahmedinejad'ın iktidara gelmesiyle beraber çok büyük bir ivme kazandı ve kıtada bir tür batı açısından "İran tehdidi" oluşmaya başladı.

Ahmedinejad Dönemi ve İlişkilerin Zirvesi (2005-2013)

Latin Amerika'da batı karşıtı sol siyasi dalganın yükselişinin batının İran'a nükleer programı dolayısıyla baskıları artırmasıyla birleşmesi sonucu Ahmedinejad ve Chavez önderliğinde İran-Latin Amerika ilişkileri tavan yapmıştır. 2001 yılında Chavez'in yaptığı ilk ziyaret sonrasında İran ve Venezuela arasında yirmi üst düzey karşılıklı ziyaret gerçekleşmiştir. Aynı zamanda bu süreç içerisinde Venezuela kıtadaki diğer sol iktidarların İran ile daha yakın ilişkiler kurması için lobi yapmış ve İran'ın kıtadaki etkinliğini artırması için açık destek vermiştir. Chavez'e göre kıtada ve küresel düzeyde oluşan İran-Venezuela ortaklığı özellikle Amerika'ya karşı güçlü bir duruşu sağlama çabasıydı. Benzer kanaatte olan Ahmedinejad kıtaya cumhurbaşkanı olarak en üst düzeyde sekiz ziyaret gerçekleştirmiş ve bu durum özellikle Amerika Birleşik Devletleri'ni rahatsız etmiştir.

Tahran ve Caracas arasındaki yakınlaşma bir süre sonra Bolivya, Nikaragua, Ekvador ile derinleşerek devam etti. Yine aynı dönemde Brezilya ile de ilişkileri geliştiren İran, Küba ile ilişkilerine yeni ivme kazandı. ALBA⁴ yani Bolivar İttifakı üyesi olan Venezuela, Nikaragua ve Bolivya özellikle İran'dan enerji sektöründe destek bekliyorlardı. Kendi enerji sektörlerini geliştirmek için özellikle teknoloji transferi sağlama yanında tarım ve madencilik alanında da İran ile ilişkileri geliştirme yoluna gittiler. İran için ise bu ilişki bir anlamda, her türlü ürünün Latin Amerika'dan İran'a ihraç edilmesi ve İran üzerinden Ortadoğu ve bölgeye dağılması anlamına geliyordu.

⁴ İran'ın Latin Amerika'daki asıl varlığı ALBA üyesi ülkeler iledir. Bu konuda detaylı bilgi için bkz, Isaac Caro ve Isabel Rodriguez, "La Presencia de Iran en America Latina a travez de su Influencia en los Paises del ALBA", *Atenea*, Sayı 2, 2009, ss. 21-39.

İran 2005 yılından sonra dört yıl içerisinde Latin Amerika'da altı ülkede yeni büyükelçilikler açtı: Kolombiya, Bolivya, Şili, Ekvador, Nikaragua ve Uruguay. Daha önceden İran kıtada Arjantin, Brezilya, Küba, Venezuela ve Meksika olmak üzere sadece beş ülkede temsilciliğe sahipti.⁵ Özellikle bu elçiliklerin açılmasından sonra ilişkilerini sadece ticari alanda değil aynı zamanda siyasi, askeri ve kültürel alanda da genişletmeye yönelik politikalar takip etti. İran geliştirdiği ilişkileri özellikle medya kanalıyla desteklemek ve kendi propagandasını yapmak için İran, 21 Aralık 2011 tarihinde Hispan TV adıyla tamamıyla İspanyolca yayın yapan bir televizyon kanalı kurdu. İlgili televizyon kanalının yayınları hala devam etmektedir.

Venezuela ile ilişkileri derinleştiren İran, 2006 yılında Küba ile ticaret, bankacılık, tarım, kültür ve sağlık alanında çeşitli anlaşmalar imzalayarak kıtadaki sol ve batı karşıtlığının tarihi temsilcisi olan Küba ile ilişkilere yeni bir yol haritası çizdi. 2006 yılında Küba'yı ziyaret eden Mahmud Ahmedinejad, Fidel Castro ile görüştü ve her iki lider yaptığı açıklamalarla batı karşıtı güney-güney işbirliğine ve Amerika tehlikesine vurgu yaptılar.

1990-2007 arasında İran ile hiçbir diplomatik ilişkisi olmayan Nikaragua, Hugo Chavez'in teşvikleri sonucu 2007 yılında İran ile diplomatik ilişkileri yeniden başlattı. Bunun sembolü olarak da Nikaragua Meclis Başkanı Santos Rene Nunez Tellez ilişkilerin kurulmasından hemen sonra İran'a resmi bir ziyaret gerçekleştirdi.

1973 yılından beri sadece resmi diplomatik ilişkileri olan fakat ciddi bir siyasi-ticari ilişkisi olmayan Ekvador ile İran'ın yakınlaşması Rafeal Correa'nın 2007 yılında iktidara gelmesi sonrasında ciddi bir ivme kazanmıştır. Ahmedinejad'ın bizatihi Rafeal Correa'nın yemin törenine katılması bu ilişkilere ayrı bir önem kazandırmıştır. 2009 yılında İran, Kito'da büyükelçiliğini açmış ve bugün için ilişkiler ciddi bir hız ile devam etmektedir. Bolivya ile İran arasında 2007 yılında diplomatik ilişkiler kuruluncaya kadar hiçbir ilişki yoktu. Karşılıklı işbirliği anlaşmalarının hızla imzalanması, ayrıca Ahmedinejad'ın Bolivya'yı üç kez ziyaret etmesi İran-Bolivya arasındaki ilişkileri hızla geliştirmiştir.

Devlet başkanları düzeyinde yapılan üst düzey ziyaretler birçok karşılıklı jestin önünü açmıştır. Örneğin Bolivya, Ortadoğu'daki tek büyükelçiliğini Kahire'den Tahran'a taşıdı, bunun karşılığında İran Bolivya'da

⁵ Federico Pinedo, *Informe sobre las relaciones entre Iran y America Latina*, Friends of Israel Initiative, Sayı 34, Kasım 2015, s. 14.

elçilik ve kültür merkezi açtı. İran Hispan Tv adıyla Tahran merkezli İspanyolca yayın yapan bir kanal kurdu ve halen bu yayını üzerinden özellikle kendi bölgesindeki haberleri İran'ın gözünden vermeye çalışıyor. Bu dönemde ilginç bir şekilde Caracas-Tahran arasında Şam aktarmalı doğrudan uçak seferleri kondu. Venezuela'dan kalkan uçak önce Şam'a uğradı sonrasında ise oradan Tahran'a devam etti. Birçok uzmana göre⁶ bu uçak seferi aslında iki taraf arasında askeri malzeme taşıma amaçlı kurulmuş paravan bir uçak seferiydi. 2010 yılında bu uçuşlar Venezuela tarafından durduruldu.⁷

İran; kıtada sol siyasi iktidara yakın ülkelerle ilişkileri geliştirmiş olmasına rağmen asıl hedef Brezilya ile olan ilişkileri geliştirmektir. Brezilya'nın batıda ve dünyada saygınlığının Lula döneminde artmış olması ve özellikle ticari anlamda gelişmesi İran için kıtadaki asıl hedefin Brezilya olmasında etkiliydi. Lula ile ilk dönemler göreceli olarak iyi bir ilişki geliştiren İran, Brezilya ile olan ilişkilerini hiçbir zaman ticari ilişkilerden öteye götürmemiştir. 2010 yılında Türkiye ve Brezilya'nın İran ile vardığı Tahran Anlaşması belki de Brezilya'nın siyasi anlamda İran ile geliştirdiği en yüksek düzeyli ve aynı zamanda son ilişki olmuştur.⁸ İran ile çok yakınlaşmanın Brezilya'yı farklı bir lige ittiğini gören Brezilya, bu olaydan sonra İran ile ilişkilerinde kademeli olarak bir soğumaya gitmiştir. Bu durum öyle bir hal almıştır ki, İran Cumhurbaşkanı'nın Rio de Janeiro ziyaretinde 2014 yılında Brezilya Devlet Başkanı Dilma Rousseff zaman yokluğunu gerekçe göstererek randevu vermemiştir. Benzer şekilde İran'ın Arjantin ile ilişkileri Buenos Aires'teki Yahudi kültür merkezinin 1994 yılında bombalanmasında Hizbullah ve İran'ın parmağının olduğuna yönelik şüphelerin artması sonrası kötüye gitti. Arjantin-İran ilişkileri o dönemden beri bir ilerleme kaydedemedi.

⁶ Linette Lopez, "Aeroterror: A regular flight from Caracas to Tehran carried more drugs and money than people", *Business Insider*, 25 Mart 2015, <http://www.businessinsider.com/aeroterror-venezuela-iran-and-latin-america-2015-3>, Erişim Tarihi: 20.06.2017.

⁷ "Venezuela Cancels Round-Trip 'Terror Flight' to Syria and Iran", *Fox News*, 14 Eylül 2010, <http://www.foxnews.com/us/2010/09/14/terror-flight-venezuela-iran-illicit-arms-hezbollah-hamas-protest.html>, Erişim Tarihi: 19.06.2017.

⁸ Bu konunun küresel sistem açısından bir yorumu için Mehmet Özkan, "Turkey-Brazil Involvement in Iranian Nuclear Issue: What Is the Big Deal?", *Strategic Analysis*, Cilt 35, Sayı 1, 2011, ss. 26-30.

2013-2016 Geçiş Dönemi ve İlişkilerde Soğukluk

Ahmedinejad'ın iktidardan ayrılmasıyla beraber İran'ın aktif Latin Amerika politikası duraksamaya girmiştir. Özellikle İran'ın dış politikasında, Suriye merkezli Ortadoğu'daki gelişmelere öncelik vermesi ister istemez Latin Amerika'ya yönelik ilgiyi duraksatmıştır. Ayrıca bu dönemde İran'ın kıtaya yönelik aktif politikasının ana sebeplerinin ortadan kalktığı söylenebilir. Nükleer anlaşmazlık konusunda batı ile yakınlaşma ve en sonunda varılan anlaşma İran'ın Amerika'nın yakın coğrafyasında etkin olma ihtiyacını azaltmıştır. İran'ın Latin Amerika'da politikaları hep şüpheyile karşılandığı ve tehlikeli olarak görüldüğünden, batı ile anlaşmaya gidilen dönemde İran kıtadaki ilişkilerini yavaşlatmıştır.

İlişkilerin 2013 sonrasında soğumasında ayrıca İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani'nin batı ile yeni sayfa açma isteğinin de etkili olduğu söylenebilir. Ahmedinejad'ın aksine Ruhani hem eylem hem de söyleminde batı karşıtlığını azaltmıştır. Ruhani'nin genel dış politika yaklaşımı İran-Latin Amerika ilişkilerini dolaylı olarak şekillendirmiştir. Dönemin politikasının göstergelerinden örnekler verecek olursak, İran tarafından kıtada maddi olarak desteklenen çeşitli dini ve kültürel programlar bu dönemde iptal edilmiştir. Ayrıca daha önce tüm kıtada izlensin diye çoğu uyduda yer alan Hispan TV, *Hispasat* ve *Galaxy 19* kanalları uyduların kanal listesinden teknik sebeplerle çıkarılmıştır. 2014 yılında Bolivya'da yapılan G-77 zirvesine katılacağı ilan edilen Hasan Ruhani son anda programını iptal etmiş ve toplantıya katılmamıştır.⁹ Genel olarak İran'ın dış politikası ve batı ile ilişkilerinin yanında Latin Amerika'daki gelişmeler de ilişkileri doğrudan etkilemiştir. İran'ın kıtaya açılmasında kapı rolü gören ve aktif olarak destek veren Hugo Chavez'in 2013 yılında vefatı İran için kıtadaki en büyük destekçisinin kaybı anlamına geliyordu. Sonrasında Venezuela başta olmak üzere kıtadaki tüm sol siyasette yaşanmaya başlayan gerileme ister istemez İran'ın kıtada kendisine bulduğu yakın çalışma ortamının değişmesine yol açmıştır. Dolayısıyla 2013 yılından 2016 yılına kadar İran-Latin Amerika ilişkileri bir tür duraksama dönemine girmiştir.

2016 Sonrası: Kıtayı Yeniden Keşif

2016 yılının yazında İran Dışişleri Bakanı Muhammed Cevad Zarif altı ülkeyi kapsayan bir Latin Amerika turuna çıkmıştır. Hasan Ruhani'nin

⁹ Federico Pinedo, *Informe sobre las relaciones entre Iran y America Latina*, Friends of Israel Initiative, Sayı 34, Kasım 2015, ss. 16-17.

cumhurbaşkanı olmasından beri Latin Amerika'ya İran tarafından yapılan bu kapsamlı ve en üst düzey ziyaret Tahran yönetiminin Chavez sonrası dönemde kıta ile yeni bir ilişki kurma çabası olarak değerlendirilmelidir.¹⁰ Üst düzey siyasetçilerin yanında yaklaşık 70 işadamı¹¹ ve özel sektör temsilcisinin de bulunduğu Zariף'in gezisinde Küba, Nikaragua, Ekvador, Şili, Bolivya ve Venezuela ziyaret edilmiştir. Ziyaret edilen ülkelere bakılınca eski ilişkilerin hala ana damar olduğu ve İran'ın isteğinin eski ilişkileri yeniden formüle etmek olduğu görülmektedir.

Bu ziyarette ana konu siyasetten ziyade daha çok ticari vurgu olmuştur. Batı ile ilişkilerine Latin Amerika üzerinden zarar vermek istemeyen İran Dışişleri Bakanı bu ziyaretinde özellikle ticari ilişkilere yoğunlaşmıştır. Zariף'in ziyareti Batı tarafından İran'ın kıtaya geri dönüşü olarak yorumlanmış ve yakından takip edilmiştir. Fakat ziyaretin Arjantin ve Brezilya gibi kilit ticari ve siyasi ülkeleri içermemesi İran'ın kıta ile ilişkileri açısından ciddi bir zayıflık olarak görülmelidir.

İlişkileri Şekillendiren Konular

İran'ın Latin Amerika ülkelerine ilgisinin bir anda artmasının arkasında çeşitli konular ana belirleyici olmuştur. Geçmişten beri petrol ve OPEC bağı ilişkilerin arka planında etkili olsa da ön tarafta batı veya Amerikan karşıtlığı, Şii propagandası ve kıtada yaşayan özellikle Lübnan kökenli Araplar arasından Hizbullah'ın kendisine alan açma çabaları İran'ın kıtaya yaklaşımını büyük oranda şekillendirmiştir.

Petrol –OPEC Üyeliği

Küresel sistem açısından incelendiğinde İran'ın Latin Amerika'da ilişkilerinde en kalıcı bağı petrol ve OPEC üyeliği oluşturmaktadır. Özellikle Venezuela ile kurulan bu ilişkilerin geçmişine de bakıldığı zaman İran Devrimi'nden önce de OPEC üyeliği iki ülke arasındaki ana bağı teşkil etmiştir. Genel olarak değerlendirildiğinde İran'ın Latin Amerika ile ilişkilerinin altın dönemini yaşadığı yıllarda bu sürecin en büyük destekçisinin doğal yer altı kaynakları olduğu görülmektedir. Özellikle petrol fiyatlarının

¹⁰ "Iran vuelve a America Latina; Que Significa para la Region?", *Russia Today*, 22 Ağustos 2016, <https://actualidad.rt.com/actualidad/216790-vuelta-iran-america-latina>, Erişim Tarihi: 20.01.2017.

¹¹ Jose Steinsleger, "Iran en America Latina", *La Jornada*, 7 Eylül 2016, <http://www.jornada.unam.mx/2016/09/07/opinion/017a1pol>, Erişim Tarihi: 19.02.2017.

yüksekliği 2010'a kadar ciddi şekilde hem Latin solunun projelerine büyük destek sağlamış hem de İran'ın Latin Amerika'da birçok programı desteklemesi için finansal kaynak oluşturmuştur. Fakat bugünden geriye bakıldığı zaman Latin soluna karşı yapılan en büyük eleştiri, söylemsel anlamda batı karşıtlığını çok öne çıkarmasına rağmen, petrol fiyatları yüksek iken gerekli planlamanın yapılmayıp servetin israf edildiği yönündedir. Bu çerçevede Latin Amerika'da sol tecrübesinden çıkarılacak en büyük derslerden bir tanesi doğal kaynaklar üzerine bir ekonomik düzen kurmanın çok zor olduğudur. Aynı şey İran'ın kıta ile ilişkileri için de geçerlidir. İran ve Latin Amerika'daki sol iktidarlar yeraltı kaynağına güvenerek bir alternatif ekonomi inşa etmek konusunda hayli başarısız olmuşlardır.

Amerikan Karşıtlığı

İran ile Latin Amerika ilişkilerinin en dinamik olduğu dönem olan 2007-2012 dönemi özellikle batılı hükümetler tarafından hiç hoş karşılanmadı. İran'ın kıtadaki faaliyetleri batının çıkarlarına doğrudan bir tehdit olarak görüldü. Bu çerçevede özellikle batılı ülkelerden uzmanlar tehlike çanları çalan raporlar, analizler ve köşe yazıları yazdılar. Elbette bu yazılara malzeme olacak şekilde hem Venezuela lideri Hugo Chavez hem de Mahmud Ahmedinejad batı karşıtı söylemi aşırı şekilde kullandılar. Kıtada İran ve Latin Amerika'daki sol iktidarları birleştiren batı karşıtı söylem daha çok tepkisel olmakla beraber farklı çıkış yolları arıyordu. İran ile Latin Amerika'nın uzaklığı, din ve kültür farkı gibi faktörler yanında en önemlisi her iki tarafın da bu ilişkide asıl amacının 'batı karşıtlığında birleşmek' gibi genel bir mottodan ileriye gidememesi uygulanan politikaların kalıcılığını engellemiştir.

Bütün bu işbirliği ve çabaya rağmen 2000'lerin başından beri çok güçlü bir şekilde esen batı karşıtı sol rüzgâr Latin Amerika'da siyasal sistemi sallayabilmiştir, ancak ne o geleneksel siyasal güç dengelerini bozabilmiş ne de yepyeni bir siyasal düzen kurabilmiştir. İran ile kıtanın ilişkilerinin doğasında da aslında büyük gürültü koparmasına rağmen sistemleştirilememiş bir durum söz konusudur. İleride Latin Amerika solunun hikâyesinin 2000'ler boyutunu yazanlar büyük ihtimalle bu dönemi kaçırılmış altın bir fırsat olarak değerlendireceklerdir. Birçok devlette aynı anda iktidara gelmiş olmaları, petrol fiyatlarının yüksekliği ve dünyanın ilgisinin Irak, Afganistan ve Suriye gibi dünyanın farklı alanlarına yoğunlaşmış olması aslında Latin solunun eline altın bir fırsat vermişti. Fakat Latin solu söylemsel anlamda polemiklere girmeyi ve bu polemikler üzerine meşruiyetini artırmayı öncelendiği için, pratik anlamda geride bıraktığı mirası her zaman tartışılacaktır. Bugün gelinen noktada Latin Amerika solunun temsil ettiği batı karşıtlığı politikası kendi kendisinin başarısızlığını kısmen kabul etmiştir. Özellikle Latin solunun önde gelen

ülkelerinin yavaş yavaş kapitalizmin daha yumuşak versiyonlarına sıcak bakması ve artık bu çerçevede politikalarını dönüştürdükleri söylenebilir.

Şii Propagandası

Şii propagandası İran'ın Latin Amerika politikasının ana öğelerinden birisi olmuştur. İlişkilerin zirve yaptığı dönemlerde Şii kültür merkezleri birçok ülkede açılmış ve bu merkezler bir tür kültürel, sosyal ve gerektiği zaman toplumsal istihbarat işlevi görmüştür. Aynı merkezler üzerinden devşirilen öğrenciler İran'a burslu öğrenci olarak götürülmüş ve bu şekilde kıtada bir tür İran sempatzanı insan grubu oluşturulmak istenmiştir.

Genellikle Sünni Müslümanların yoğun olduğu Latin Amerika ülkelerinde Şii camilerinin açılması dini yönden Şii propagandasının en net yapılabildiği yerler olmuştur. Var olan yerel Müslümanlardan insanları camilerine davet eden ve bir şekilde Şia'ya yakın bir grup kurmaya çalışan İran'ın faaliyetleri kıtadaki birçok Müslüman tarafından bölücülükle suçlanmıştır. Çoğu doğrudan doğruya İran elçiliği tarafından finanse edilen bu yapılar özellikle Müslümanlar nezdinde ciddi bir karşılık bulmayınca kapanmak zorunda kalmıştır. Fakat halen İran kıtadan Şii İslam'a geçen birçok Latin kökenli kişiyi İran'a götürerek eğitim vermeyi tercih etmektedir. Onlara Hispan TV'de iş imkânı da sağlayan İran, ayrıca kıtada kendisine yakın gördüğü yazar ve gazetecilerle yakın temas kurarak en azından İran karşıtı bir söylemin oluşmasının önüne geçmeye çalışmaktadır.

İran son dönemde Müslümanlar nezdinde oluşturduğu negatif algı sonrası kıtada daha az dikkat çeken ama daha etkin olabileceğini düşündüğü bir politikayı devreye koymuştur. Kendisine yakın olan yerli ve Latin akademisyen ve gazetecilerle çok yakın işbirliğine girmiş ve onların doğal bir şekilde İran'ın siyasi ve sosyal politikalarını anlatmasının önünü açmıştır. Bu konuda öne çıkan akademisyen, gazeteci ve yazarların çoğu kıtadaki diğer insanlar tarafından bilinmektedir. Kıtada İran'ın bu insanları satın aldığına ve her türlü batıdan gelen İran hakkındaki propaganda faaliyetlerine karşı bu insanların İran'ı bir Latin olarak savunduklarıyla alakalı yaygın bir kanaat bulunmaktadır.

Kıtadaki Hizbullah Varlığı

Latin Amerika'da Hizbullah'ın faaliyetleri ile alakalı birçok rapor ve yaygın olmasına rağmen, örgütün varlığının başından beri sistematik ve planlı mı yoksa bazı dönemlerde ortaya çıkan geçici bir durum mu olduğu konusunda net bir veri yoktur. Fakat Hizbullah'ın Arjantin-Brezilya-Paraguay sınırındaki

üçlü sınır bölgesi olarak adlandırılan yerde varlığı ve faaliyetleri konusunda ciddi iddialar vardır. Özellikle bu bölge ticaretin hızlı aktığı bir alan olduğu için Hizbullah'ın bölgede para akladığı, uyuşturucu trafiğine bulaştığı ve bazı marjinal yapılanmalarla bağlantılar kurduğuna dair iddialar bulunmaktadır. Yine aynı şekilde kıtanın farklı bölgelerinde Hizbullah adına çalıştığı iddia edilen bazı kişiler tutuklanmış ve çeşitli suçlamalara maruz kalmıştır.¹²

Ayrıca kıtada kendilerini Latin Amerika Hizbullahı olarak tanımlayan ve daha çok yerel Şii Müslümanların Hizbullah'ın mücadelesinden ilham alması sonucu oluşturduğu yapılardan bahsedilebilir. Bu yapılar daha çok bir kişi tarafından genellikle internet üzerinden taraftar toplamaya çalışmakta ve propaganda yapmaktadır. İran'ın kıtada etkin olduğu 2005-2013 yılları arasında bu tür yapılar yaygınlaşmış sonrasında ise ortadan kaybolmuştur. Bu tür yapıların İran'ın reklam ve propaganda çabalarının bir parçası mı yoksa otantik bir oluşum mu olduğu konusunda net bir bilgi yoktur. İlk başlarda bu tür yapılara karşı alarm zilleri çalmış olmasına rağmen daha sonraları Latin Amerika gündeminden düşmüştür.¹³

1994 yılında Arjantin'deki İsrail Kültür Merkezine yapılan saldırının arkasında Hizbullah'ın olduğu ve saldırıyla bağlantılı olduğu gerekçesi ile İran'ın suçlanması Hizbullah'ın kıtada gerektiği zaman silahlı eylemlere girişebilecek düzeyde güçlü olduğuna işaret etmiştir.¹⁴ Bu bombalama ile alakalı halen net bir suçlu bulunmasa da kıtada genel kanaat bu işi doğrudan Hizbullah'ın İran'ın talimatıyla yaptığı yönündedir.

Sonuç: İran'ın Latin Amerika Politikası Ne Kadar Başarılı?

Genel olarak bakıldığında İran-Latin Amerika ilişkileri 8 yıllık güçlü batı karıştı söylem, diplomatik ilişkilerin artırılması ve güçlü kişisel bağlarla beslenmiştir. Şu an için ilişkilerde bir tür soğumanın olduğundan bahsedilebilir.

¹² Paulo Botta, *La doble cara de Hezbollah en América Latina*, CEMOC, 2010. https://www.files.ethz.ch/isn/121126/2010_07_LaDobleCara.pdf, Erişim Tarihi: 20.01.2017.

¹³ Bu konuda bkzn. Paulo Botta, *La doble cara de Hezbollah en América Latina*, CEMOC, 2010, s. 3-4. https://www.files.ethz.ch/isn/121126/2010_07_LaDobleCara.pdf, Erişim Tarihi: 20.01.2017.

¹⁴ Matthew Levitt, "Iranian and Hezbollah Operations in South America: Then and Now", *PRISM*, Cilt 5, Sayı 4, 2015, ss. 119-132.

Bu soğukluk hem kıtaya genel ilişkiler hem de Arjantin, Brezilya ve diğer ülkelerle olan ikili ilişkiler açısından geçerlidir.

İran; ilişkilerin en güçlü olduğu dönemde kıtada toplamda 11 büyükelçilik ve 10 kültür merkezi açmış, çeşitli dini, sosyal ve kültürel programları finanse etmiş ve 24 saat İspanyolca yayın yapan televizyon kanalını devreye sokmuştur. Yine bu dönemde İran Latin Amerika ülkeleriyle teknoloji, sağlık, gıda, endüstri, altyapı, kültür, savunma ve şehircilik ile ilgili 40'tan fazla anlaşma imzalamıştır. Bu anlaşmaların etkisini bireysel anlamda ölçmek zor olsa da bunların çoğunun kâğıt üzerinde kaldığını belirtmek gerekir. Ayrıca batıda genel olarak İran'ın kıtadaki faaliyetleri ile ilgili oluşturulan algıların çoğunun abartılı olduğunun altı çizilmelidir. Genellikle bilgi eksikliğinden kaynaklanan ve asıl amacı korku yaymak olan batı merkezli değerlendirmelerin çoğu delile dayanmayan argümanlara sahip olduğu için İran'ın kıta ilişkilerinin şekillenmesine çok etki yapamasa da, kıtadaki kamuoyu nezdinde ve medyada İran hakkında bir tür korku oluşturulmasında etkili olmuştur.

İlişkilere siyasi olarak bakıldığında, bugün için kurulan diplomatik ilişkilerin çoğu devam etse de siyasi anlamda ülkeler arası ilişkiler rutin bir şekilde devam etmektedir. Brezilya ile ilişkiler mesafeli olup, Brezilya'nın yanında Şili ve Arjantin 2014 yılında Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyinde İran karşıtı oy kullanmışlardır. Venezuela iç siyasi konulara yoğunlaşmış olduğu için İran ile ilişkileri eskisi kadar güçlü devam edememiştir.

Kültürel anlamda İran kıtada finanse ettiği çoğu programdan maddi desteğini kesmiş durumda olup, kültür merkezli bir politikaya devam etmemektedir. Bu çerçevede bazı ülkelerdeki kültür merkezlerini de kapatmıştır. Kıtadan birçok insan İran tarafından finanse edilen programlara katılmış ve bunların bir kısmı bugün İran'da yaşamaktadır. Kıtada yaşayanların bir kısmı ise terörizm suçlamasıyla itham edilmektedir.

Genel çerçeveden bakılınca Mahmud Ahmedinejad ve Hugo Chavez'in kişisel ilişkileri merkezli ilerleyen ve derinleşen İran-Latin Amerika ilişkilerini tarihi kesitte bir özel dönem olarak görmek gerekir. Fakat bu iki lider iktidardan gidince bıraktıkları miras kısa sürede geriye gitmiş ve kıtada aslında bu ilişkilerin çok mütevazı bir etki bıraktığı gözlenmiştir. Ekonomik ve siyasi ilişkiler kısmen iki binli yıllarda hızla gelişse de İran dış politikası açısından bugün için yeni ve güçlü bir yol açamamıştır.

Bugünden geriye doğru bakınca İran'ın kıtadaki etkinliği halen devam ediyor ama eskisi kadar 'agresif' bir politika izlemiyor, ayrıca eskiden kurduğu ilişkileri devam ettirmek ve hatta daha rasyonel bir zemine çekmek istiyor. Ahmedinejad döneminde kurulan ve aslında Şii propagandası yapan İran kültür merkezleri ve camilerin çoğu kapatıldı, çünkü hem kıtadan ilgi oluşmadı hem de İran zamanla bu kadar yatırımın çok anlamlı olmadığını farkına vardı. İran halen elçilikleri üzerinden bu tür faaliyetleri yürütmektedir.

Kıtada genel olarak İran algısı özellikle batı üzerinden gelen 'tehlikeli İran' söylemi dolayısıyla aslında çok pozitif değildir, ama yine de çoğu ülke formel düzeyde ilişkilerini devam ettirmeyi tercih etmektedir. İran Dışişleri Bakanının kıtaya yaptığı son ziyaret sonrası önümüzdeki dönemde ilişkiler nasıl bir sürece gider şimdiden söylemek zordur, fakat hem kıta hem de İran'ın kıtaya yaklaşımı değişip dönüşmektedir. Önümüzdeki dönemde İran-Latin Amerika ilişkilerinin yeni bir dönemine şahit olacağız, fakat ne kadar derinlikli, kalıcı ve sistem karşıtı olacağını ise büyük oranda kıtadaki sol iktidarların geleceği ve İran'ın Latin Amerika'yı kendi dış politikasında nerede konumlandığı belirleyecektir.

Kaynakça

Botta, Paulo, *La doble cara de Hezbollah en América Latina*, CEMOC, 2010. https://www.files.ethz.ch/isn/121126/2010_07_LaDobleCara.pdf, Erişim Tarihi: 20.01.2017.

Caro, Isaac ve Isabel Rodriguez, "La Presencia de Iran en America Latina a travez de su Influencia en los Paises del ALBA", *Atenea*, Sayı 2, 2009, ss. 21-39.

"Iran en America Latina: Desde Venezuela hacia Brasil", 10 Eylül 2009, <http://diariojudio.com/opinion/democracia-y-seguridad/iran-en-america-latina-desde-venezuela-hacia-brasil/79589/#>, Erişim Tarihi: 20.12.2016.

"Iran looks to Latin America to revive missile infrastructure", *The Hill*, 29 Ağustos 2016, <http://thehill.com/blogs/pundits-blog/international/293632-iran-looks-to-latin-america-to-revive-missile-infrastructure>, Erişim Tarihi: 19.12.2016.

"Iran vuelve a America Latina; Que Significa para la Region?", *Russia Today*, 22 Ağustos 2016, <https://actualidad.rt.com/actualidad/216790-vuelta-iran-america-latina>, Erişim Tarihi: 20.01.2017.

Levitt, Matthew Levitt, "Iranian and Hizbollah Operations in South America: Then and Now", *PRISM*, Cilt 5, Sayı 4, 2015, ss. 119-132.

Linette Lopez, "Aeroterror: A regular flight from Caracas to Tehran carried more drugs and money than people", *Business Insider*, 25 Mart 2015, <http://www.businessinsider.com/aeroterror-venezuela-iran-and-latin-america-2015-3>, Erişim Tarihi: 20.06.2017.

Özkan, Mehmet, "Turkey-Brazil Involvement in Iranian Nuclear Issue: What Is the Big Deal?", *Strategic Analysis*, Cilt 35, Sayı 1, 2011, ss. 26-30.

Pinedo, Federico, *Informe sobre las relaciones entre Iran y America Latina*, Friends of Israel Initiative, Sayı 34, Kasım 2015.

Steinsleger, Jose, "Iran en America Latina", *La Jornada*, 7 Eylül 2016, <http://www.jornada.unam.mx/2016/09/07/opinion/017a1pol>, Erişim Tarihi: 19.02.2017.

Vann, Dina Siegel, "Canciller irani en America Latina: Visita Problematica", *El Pais*, 25 Ağustos 2016.

“Venezuela Cancels Round-Trip 'Terror Flight' to Syria and Iran”, *Fox News*, 14 Eylöl 2010, <http://www.foxnews.com/us/2010/09/14/terror-flight-venezuela-iran-illicit-arms-hezbollah-hamas-protest.html>, Erişim Tarihi: 19.06.2017.